

WOJCIECH SROKA¹

DEFINICJE ORAZ FORMY MIEJSKIEJ AGROKULTURY – PRZYCZYNEK DO DYSKUSJI²

Streszczenie: W artykule podjęto problematykę nowego w polskiej literaturze ekonomiczno-rolniczej pojęcia *urban agriculture*. Jego celem jest opracowanie definicji rolnictwa w miastach, dokonanie jej operacjonalizacji, a także przedstawienie głównych form miejskiej agrokultury. W opracowaniu zaprezentowano badania prowadzone przez naukowców z wielu krajów oraz zaproponowano adekwatną do polskich warunków społeczno-gospodarczych definicję miejskiej agrokultury. W toku prowadzonych dyskusji opisano najważniejsze podmioty miejskiej agrokultury, jej produkty, przedstawiono funkcje, jakie realizuje, a także wyodrębniło oraz scharakteryzowano dwie najważniejsze formy *urban agriculture*, tj. miejskie rolnictwo oraz miejskie uprawy ogrodnicze

Słowa kluczowe: miejska agrokultura, definicja, operacjonalizacja, typologia

WPROWADZENIE

Współcześnie problematyka produkcji rolniczej w miastach nabiera coraz większego znaczenia. Temat ten dyskutowany jest przede wszystkim w krajach wysoko rozwiniętych, a zajmują się nim przedstawiciele władz lokalnych, naukowcy oraz media. Pomysł wspierania upraw rolnych w miastach wbrew pozorom nie jest nowy. Już w starożytności było to dość powszechne i nie wynikało tylko z zapobiegliwości pojedynczych mieszkańców, ale było zalecane i wspomagane przez władców [Palej 2010; Ackerman 2012]. W tamtym okresie chodziło głównie o zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego (np. na wypadek oblężenia), ale również ceniono estetyczne walory terenów zielonych [Steinbuch 2012]. Te same motywy rozwoju rolnictwa w miastach są również wymieniane we współczesnych dyskursach. Często podnoszone są kwestie bezpieczeństwa żywnościowego dużych zbiorowości ludzkich,

¹ Autor jest pracownikiem Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie (e-mail: wsroka@ar.krakow.pl).

² Publikacja realizowana w ramach badań statutowych DS. nr 3103/ZEiOR/2014.

gdyż przewiduje się dalszy dynamiczny wzrost zaludnienia [FAO 2007; Abdalla 2012; Nurzyńska, Drygas 2011]. W przyszłości w wielu krajach wyżywienie coraz większej liczby ludności będzie możliwe pod warunkiem wykorzystania każdego skrawka ziemi. Jest to szczególnie aktualne w krajach słabo rozwiniętych Azji i Afryki. W literaturze przedmiotu zauważa się również, że postępująca globalizacja uzależniła wiele miast od dalekich i drogich źródeł zaopatrzenia w żywność [Sroka 2013]. Było to szczególnie widoczne w okresach destabilizacji, zwłaszcza w okresie II wojny światowej czy kryzysu paliwowego w latach 70. XX wieku itp. Z drugiej strony, rosnąca świadomość społeczeństwa, przejawiająca się w chęci wytwarzania i spożywania produktów wysokiej jakości³, mieszkania w zielonym otoczeniu czy wreszcie wzmocniona działalność ruchów ekologicznych przyczyniają się do wzrostu popularności zarówno produkcji żywności w miastach, jak też prośrodowiskowego zarządzania nim [Schultz i in. 2013].

Współcześnie podkreśla się również, że ziemia miejska będąca w użytkowaniu rolniczym oprócz funkcji produkcyjnej pełni wiele niezwykle ważnych, ale i trudno wycenianych (na gruncie ekonomii) funkcji, w tym funkcje rekreacyjno-zdrowotne czy ekologiczne [Wagner 2005]. Krajobraz rolniczy jest również dziedzictwem kulturowym miasta i jednym z elementów jego tożsamości, a rolnictwo wnosi do całościowego obrazu miasta własne bogactwo form i układów przestrzennych, mające unikalny wpływ na jego różnorodność [Giecewicz 2005]. W wielu europejskich metropoliach, w tym w Paryżu, Lyonie, Wiedniu, Stuttgarcie, Zagłębiu Ruhry oraz innych podjęto szereg działań zmierzających do ochrony, a nawet restytucji rolnictwa [Giecewicz 2005; Wagner 2005; Steinbuch 2012; Krzyk i in. 2013]. W większości wymienionych miast już od lat siedemdziesiątych XX wieku miejska agrokultura zajmuje ważne miejsce w planowaniu przestrzennym, a miejskie rolnictwo oraz uprawy ogrodnicze (np. ogrody działkowe) są na bieżąco inwentaryzowane i wspierane finansowo przez władze miast.

W Polsce co najmniej od drugiej połowy XX wieku zauważa się dynamizację procesów urbanizacyjnych i stopniowy wzrost powierzchni miast. Było to związane głównie z silnymi procesami industrializacji w latach 1960–1985, kiedy to prawie 90% miast dużych, tj. powyżej 100 tys. mieszkańców, zwiększyło swoją powierzchnię. Daniela Szymańska i inni [2006] zauważyli, iż występowała wówczas silna dodatnia korelacja między skalą powiększania terytorium, a wielkością miast mierzoną liczbą ludności. Często zwiększanie powierzchni miast następowało poprzez dołączanie sąsiednich miejscowości, które niekoniecznie posiadały zwartą zabudowę, wysoką gęstość zaludnienia i tym samym w granicach administracyjnych miast znalazły się również obszary o funkcjach rolniczych [Bański 2008]. Wskutek tych procesów obecnie około 44% powierzchni miast stanowią użytki rolne i tym samym dominują nad innymi formami zagospodarowania przestrzeni [Sroka 2013]. W największych polskich miastach, tj. Warszawie oraz Krakowie, ponad 1/3 gruntów to użytki rolne.

Mimo olbrzymiego znaczenia i dużej powierzchni UR w miastach w Polsce brak jest wyraźnego zainteresowania tematem. Wprawdzie w mediach incydentalnie

³ W wielu społeczeństwach istnieje przekonanie, iż zdrowa żywność to ta wytworzona we własnym „ogródku”. Mocno krytykuje się żywność produkowaną masowo i importowaną z różnych regionów świata.

pojawiają się informacje dotyczące wertykalnej produkcji rolniczej, różnych akcji polegających na wykorzystywaniu wolnych terenów miejskich do nasadzenia roślin jadalnych lub ozdobnych, jednak są one traktowane wyłącznie jako ciekawostki. Sytuacja ta wynika ze stosunkowo niewielkiego stopnia zurbanizowania kraju, jak też znacznie niższej świadomości środowiskowej Polaków. Ponadto w Polsce rolnictwo w dalszym ciągu kojarzone jest wyłącznie ze wsią i często także postrzegane jest jako zacofany dział gospodarki. Niewielkie zainteresowanie społeczeństwa, polityków oraz mediów omawianym tematem przekłada się również na słabe opisanie go w literaturze naukowej. Nieliczni autorzy zajmujący się rolnictwem w miastach, rolnictwem zurbanizowanym czy też miejskim rolnictwem nie wyjaśniają, co kryje się pod tymi terminami [Palej 2010; Giecwicz 2005]. Luka badawcza dotyczy zarówno definicji i delimitacji, jak również wyróżnienia i opisanie tej formy działalności. Także w literaturze zagranicznej, mimo dość dużego dorobku, często różne formy produkcji rolniczej w miastach opisywane są bez uwzględnienia ich zróżnicowania [Schultz i inni 2013]. Tymczasem spektrum działalności rolniczej lub zbliżonej do rolnictwa jest bardzo duże. W miastach, zwłaszcza na ich peryferiach, funkcjonują podmioty zajmujące się zarówno produkcją żywności, jak też wytwarzaniem produktów nieżywnościowych (np. na cele energetyczne). Rolnictwo w miastach może również dotyczyć zawansowanej technologicznie produkcji żywności w budynkach tzw. pionowych gospodarstwach rolnych czy nadal popularnego hobbystycznego użytkowania ogrodów działkowych. Niniejsze opracowanie ma na celu zaproponowanie definicji rolnictwa w miastach, a także dokonanie jego operacjonalizacji i wyodrębnienie najważniejszych form miejskiej agrokultury.

PROBLEM DEFINICJI POJĘCIA „URBAN AGRICULTURE”

Z uwagi na dużą różnorodność uwarunkowań społeczno-gospodarczych, geograficznych oraz politycznych kwestie związane z definiowaniem *urban agriculture* (UA) przysparzają problemów badaczom na całym świecie. Powodem braku spójnych koncepcji badań i typologii jest to, że problem UA jest dyskutowany zaledwie od kilkunastu lat, a zróżnicowanie systemów miejskiej produkcji żywności (choćby ze względów kulturowych) jest bardzo duże [FAO 2007]. Inne formy *urban agriculture* występują w krajach rozwiniętych, a inne w krajach rozwijających się. Mają one również odrębne znaczenie i zróżnicowane funkcje. W krajach rozwijających się rolnictwo w miastach pełni głównie funkcje wyżywieniowe dla najuboższych warstw ludności (często migrantów ze wsi), natomiast w krajach rozwiniętych podkreśla się głównie jego środowiskowy oraz społeczny wydzźwięk [Steinbuch 2012]. Luc J.A. Mougeot [2000] zauważa, że większość autorów bardzo ogólnie definiuje *urban agriculture* i rzadko wykorzystuje swoje wyniki do dopracowania i udoskonalenia tej koncepcji. Pay Drechsel i inni [2005] podkreślają, że wybór szczegółowych kryteriów delimitacji UA jest często dostosowany do celu badań, dostępności danych, a przede wszystkim zależy od dyscypliny naukowej, którą badacze reprezentują.

Przechodząc do zdefiniowania oraz opisanie pojęcia *urban agriculture*, należy nadmienić, iż w polskiej literaturze nie zostało ono jeszcze sprecyzowane. Można

jednak sięgnąć do pozycji anglojęzycznych, gdzie pojawiają się m.in. takie terminy jak: *urban agriculture*, *urban farming* oraz *city farming* [Lohrberg, Timpe 2011]. Analiza definicji tych pojęć wskazuje, iż autorzy – stosując różne nazewnictwo – opisują to samo zjawisko. Zdecydowanie najpopularniejsze jest pierwsze określenie, które należałoby przełożyć na język polski jako „rolnictwo miejskie”. Można jednak mieć wątpliwości co do poprawności przekładu rzeczownika rolnictwo, gdyż zasadniczo nie odnosi się ono do takich działalności, jak ogrody działkowe, uprawy na balkonach, dachach itp., stąd mogłoby ono nieco wprowadzać w błąd. Ponadto pojęcie „rolnictwo miejskie” należy raczej zarezerwować do opisanego działalności typowo rolniczych, prowadzonych zazwyczaj na obrzeżach miast. Proponuje się zatem „spolszczyć” angielski termin *urban agriculture*, wprowadzając pojęcie „miejska agrokultura”. Podobny zabieg zastosowali badacze niemieccy, zamieniając słowo *agriculture* niemiecko brzmiącym *Agrikultur* [Lohrberg, Timpe 2011].

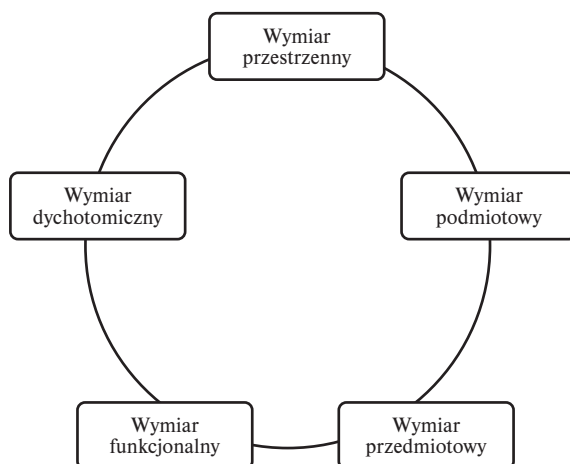
Czym jest więc miejska agrokultura? W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele definicji od najprostszych, mówiących iż *miejska agrokultura jest to wytwarzanie żywności na obszarze miast* [Ackerman 2012; Abdalla 2012] lub *uprawa roślin i chów zwierząt na terenie miast oraz wokół nich* [Fox-Kämper 2012] do najszerszych, które definiują produkcję rolniczą w miastach jako *działalność w zakresie wytwarzania, przetwarzania i dystrybucji produktów żywnościowych, nieżywnościowych, chowu zwierząt oraz upraw leśnych na terenie miast oraz obszarów podmiejskich* [Mougeot 2000]. Nawiązując jednak do najczęściej wykorzystywanych w badaniach oraz najbardziej cenionych koncepcji miejskiej agrokultury [Mougeot 2006; Lohrberg, Timpe 2011; Schultz i in. 2013; FAO 2007] można przedstawić następującą autorską definicję: miejska agrokultura to działalność, która polega na świadomym i celowym sterowaniu procesami biologicznymi roślin i zwierząt w celu wytworzenia produktów żywnościowych i nieżywnościowych zarówno na cele komercyjne, jak też na własne potrzeby. Odbywa się ona wewnątrz miast oraz na obszarach przestrzennie i funkcyjnie z nimi związanych. W procesach produkcyjnych wykorzystywane są zasoby naturalne, materialne, jak również zasoby pracy oraz usługi występujące głównie na terenie miasta i strefy podmiejskiej.

Sformułowana definicja miejskiej agrokultury kompleksowo, ale i bardzo ogólnie przedstawia badane zjawisko, tym samym cechuje się niewielkim utylitaryzmem. Podstawową kwestią jest zatem wskazanie najważniejszych podmiotów, opisanie produktów miejskiego rolnictwa, a także omówienie różnic między „typowym” wiejskim rolnictwem a jego miejską formą.

OPERACJONALIZACJA POJĘCIA „MIEJSKA AGROKULTURA”

W literaturze przedmiotu występuje mnogość różnych koncepcji, definicji oraz typologii miejskiej agrokultury, przy czym bardzo często są one dostosowywane do danych (np. krajowych) uwarunkowań społeczno-gospodarczych co uniemożliwia bezkrytyczne przeniesienie ich na polski grunt. Konieczne jest zatem dokonanie operacjonalizacji sformułowanej definicji, a więc zidentyfikowanie i wskazanie

podstawowych charakterystyk miejskiej agrokultury, jej głównych podmiotów, wymiaru przestrzennego i innych (rys. 1) Umożliwi to prowadzenie badań empirycznych, a w efekcie może przyczynić się do usprawnienia procesu planowania i zarządzania miastem.

RYSUNEK 1. Główne płaszczyzny operacjonalizacji miejskiej agrokultury
FIGURE 1. Main areas of the growth of the use of urban agriculture

Źródło: opracowanie własne.
Source: own elaboration.

Wymiar przestrzenny

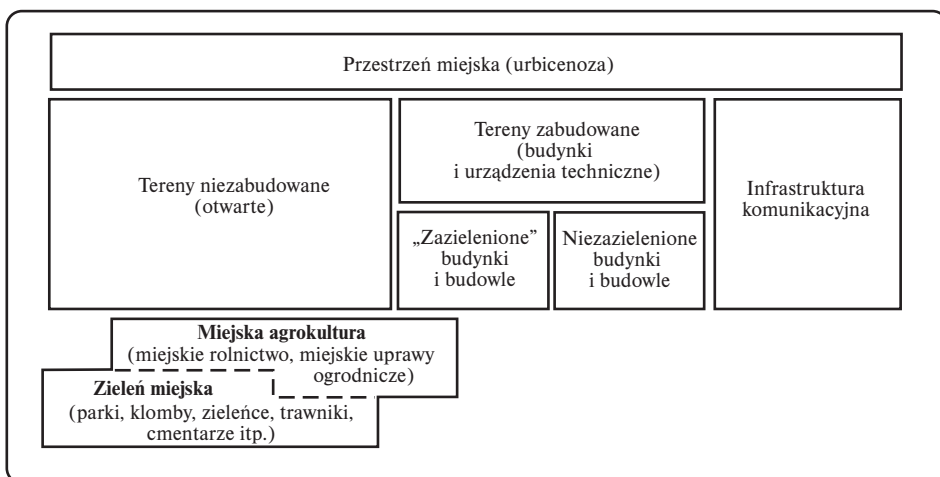
W dyskursie nad miejską agrokulturą zdecydowanie najszerszej opisany jest jej wymiar przestrzenny, który jest wykorzystywany do formułowania praktycznie wszystkich definicji. Przy analizie miejskiej agrokultury (MA) zazwyczaj wyróżnia się obszar miejski (wewnątrz miast) oraz podmiejski, tj. poza granicą miast [FAO 2007]. Podział ten jest uzasadniony i pożądanym, gdyż występują tam bardzo zróżnicowane warunki prowadzenia działalności i tym samym funkcjonują różne typy podmiotów. W miastach lokalizowana jest zazwyczaj produkcja na małą skalę (samozaopatrzenie), użytkuje się ogrody przydomowe, rodzinne ogrody działkowe czy też wolne miejsca „w” oraz „na” budynkach. Poza terenami zurbanizowanymi, ale jeszcze w granicach administracyjnych miast uprawa roli oraz chów zwierząt jest natomiast prowadzona na znacznie większą skalę i częściej jest zorientowana rynkowo. Zlokalizowane są tam komercyjne gospodarstwa oraz przedsiębiorstwa rolne znacznie różniące się od tych w miastach. Mimo tych różnic praktycznie wszyscy badacze są zgodni, iż miejska agrokultura to działalność zarówno w centrach miast, jak i na obrzeżach [Lohrberg, Timpe 2012; Mougeot 2000, 2006; Gebhardt 2012; FAO 2007]. Zdecydowanie najważniejszą cechą tych różnych lokalizacji jest to, że są funkcjonalnie powiązane z miastem i korzystają głównie z renty położenia, czyli w tym przypadku swoistego rodzaju premii atrakcyjnego umiejscowienia względem bezpośrednich nabywców oraz zorganizowanych rynków zbytu.

Do określania w układzie przestrzennym, co jest miejskie, a co podmiejskie i wiejskie można stosować wiele zmiennych, w tym: granice administracyjne, gęstość zaludnienia, zwartość zabudowy, czas przejazdu do centrum i inne [Mougeot 2000; Wojewodziec, Musiał 2003]. Podstawową sprawą jest więc rozstrzygnięcie, czy o miejskości terenu ma decydować granica administracyjna, czy inne charakterystyki. W krajach rozwiniętych, ze względu na rozszerzające się zjawisko eksurbanizacji, administracyjna granica miasta nie jest dobrym wyznacznikiem obszarów miejskich oraz wiejskich. Jest to podział umowny, który często nie ma wiele wspólnego z rzeczywistością w przestrzeni [Bański 2008]. Ważniejszą sprawą od formalnych granic jest homogeniczność obszarów, wyrażająca się pełnieniem tych samych funkcji, podobną zwartością zabudowy czy charakterystykami demograficznymi (np. gęstość zaludnienia). Niemniej jednak, biorąc pod uwagę aspekt praktyczny, w tym możliwość wykorzystania wyników badań do zarządzania konkretną JST, a także dostępność danych opisujących rolnictwo, należy przyjąć, iż w badaniach naukowych to właśnie granica administracyjna będzie wyznaczać zasięg terytorialny miejskiej agrokultury. Główny trzon miejskiej agrokultury powinien być wyznaczony przez granice miasta, a strefa podmiejska, jako jej przedłużenie, powinna natomiast być delimitowana na poziomie gmin, jako spójna pod względem przestrzennym strefa oddziaływania miasta, charakteryzująca się istnieniem powiązań funkcjonalnych oraz zaawansowaniem procesów urbanizacyjnych, upodabniających daną jednostkę pod pewnymi względami do głównego (pobliskiego) miasta. Wstępne badania autora wskazują jednak, iż wyodrębnienie strefy podmiejskiej jest celowe przede wszystkim w przypadku silnych ekonomicznie i dużych miejskich ośrodków regionalnych (np. miast wojewódzkich).

Rozprawiając o miejskiej agrokulturze w sposób kompleksowy, szczególnie tworząc podbudowę teoretyczną należy również określić jej miejsce w urbicenozie. Przestrzeń miast można zasadniczo podzielić na tereny zabudowane oraz otwarte (rys. 2). W przypadku tych pierwszych chodzi o tereny pod budynkami, komunikacyjne i inne, a tereny otwarte obejmują wszystkie tereny niezajęte zabudową i infrastrukturą miejską [Cieślak 2006]. W miastach można zatem do nich zaliczyć: parki, lasy, skwery, obszary upraw rolniczych, tereny lotnisk, a także inne na których zabudowa występuje w bardzo ograniczonym stopniu (mniej niż 5% terenu) [Smogorzewski 1974]. Takie ujęcie obszarów otwartych bardzo zbliża je do definicji terenów zielonych⁴, które – jak podaje Barbara Bożętka [2008] – według niektórych autorów są rozumiane jako ogół obszarów niezabudowanych.

---

⁴ Zieleń miejska jest w literaturze przedmiotu definiowana na wiele sposobów i różnorodnie rozumiana. Część autorów zamiennie stosuje terminy „tereny otwarte” i „tereny zielone” [Sutkowska, 2006] inni, np. Aleksander Böhm [1999], za tereny zielone uznają tereny czynne biologicznie, niezależnie od tego, jak są użytkowane, oraz kto jest ich właścicielem. Pojawiają się również bardzo kompleksowe propozycje systemowego ujęcia terenów zieleni. Barbara Bożętka [2008] uważa, że system zieleni miejskiej jest składową szerszego układu, skupiającego nie tylko wewnętrzne obiekty wyznaczające strukturę przyrodniczą miasta i relacje między nimi, ale także obszary zieleni otoczenia i zarazem adekwatne powiązania z otoczeniem. W takim ujęciu wraz z ząbwiącymi się systemami: terenów otwartych, rekreacyjnych, chronionych będą tworzyć system, który stanowi wyższą hierarchicznie jednostkę, szerszą niż samo pojęcie terenów otwartych.

RYСУNEK 2. Miejsce miejskiej agrokultury w przestrzeni współczesnych miast
 FIGURE 2. The place of urban agriculture in the areas of modern cities

Źródło: opracowanie własne.
 Source: own elaboration.

Z uwagi na to, iż miejskie grunty rolne (użytki rolne) są pokryte roślinnością i zasadniczo pełnią funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe w dużej mierze spełniają wymogi definicji terenów zieleni zawartej w ustawie o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. Dlatego część autorów, obok parków, promenad, bulwarów, ogrodów botanicznych i innych elementów wymienionych w art. 5 cytowanej ustawy, wymienia również łąki, pastwiska, pola uprawne [Bożętka 2008], a nawet ogrody przydomowe i rodzinne ogrody działkowe [Nowak-Rzasa 2011]. Te ostatnie wymieniano również w art. 3 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska z dnia 31 stycznia 1980 r., która była pierwszą wykładnią zieleni miejskiej w polskim prawodawstwie [Sutkowska-Sochacka 2007].

Odnosząc się do zakresu przestrzennego pojęcia miejskiej agrokultury, należy wskazać, iż zajmuje ona znaczną część terenów otwartych i tym samym również terenów zieleni miejskiej, ale nie pokrywa się w pełni z nimi. Miejska agrokultura – oprócz dominujących obszarowo terenów ogólnodostępnych, tj. łąk czy pól uprawnych, które pełnią m.in. funkcje rekreacyjne oraz zdrowotne – może posiadać charakter niepubliczny (np. uprawy drzewek, szklarnie, ферmy drobiu itp.), i zajmować również inne tereny, w tym tereny zabudowane. Ponadto (w mniejszym stopniu) będzie ona występować „w” oraz „na” budynkach. Chodzi tutaj głównie o uprawy rolnicze (np. warzywa, zioła) na dachach, balkonach czy wewnątrz specjalnie skonstruowanych budynków (wertykalne gospodarstwa rolne). Podsumowując należy podkreślić, iż mimo wskazanych różnic granice między zielenią miejską, a miejską agrokulturą są bardzo rozmyte i ruchome, gdyż miejskie uprawy rolnicze oraz ogrody działkowe bywają również ogólnodostępne i pełnią także funkcje rekreacyjne, wypoczynkowe i środowiskowe. Nie można również mieć wątpliwości, iż miejska agrokultura stanowi istotną powierzchniowo i integralną część terenów miejskich.

Wymiar podmiotowy – „producenci”

Omawiając podmiotowy wymiar miejskiej agrokultury należy zauważyć, iż spektrum jednostek, tj. osób prywatnych, gospodarstw czy podmiotów produkcyjnych zaangażowanych w tę działalność jest bardzo szerokie. Przy ich klasyfikacji stosuje się także zróżnicowane kryteria. Część autorów koncentruje się jedynie na szczegółowych opisach i podziałach wybranych grup podmiotów. Przykładowo bardzo często akcentuje się podział podmiotów według płci oraz podkreśla szczególną rolę i zaangażowanie kobiet w miejskiej produkcji żywności [Mougeot 2000]. Dotyczy to szczególnie krajów rozwijających się, gdzie głównie kobiety zaangażowane są w tę działalność. Maria Caridad Cruz i Roberto Sánchez Medina [2003] za podstawowe kryterium przyjmują poziom dochodów ludności, dzieląc producentów na: żyjących poniżej granicy ubóstwa (samowyzwienie), żyjących powyżej granicy ubóstwa – wytwarzających zarówno dla siebie, jak i na rynek, oraz jednostki wyspecjalizowane (przedsiębiorstwa i gospodarstwa komercyjne). Podziały te są wartościowe, jednak nie pozwalają całościowo spojrzeć na jednostki zaangażowane w miejską produkcję żywności.

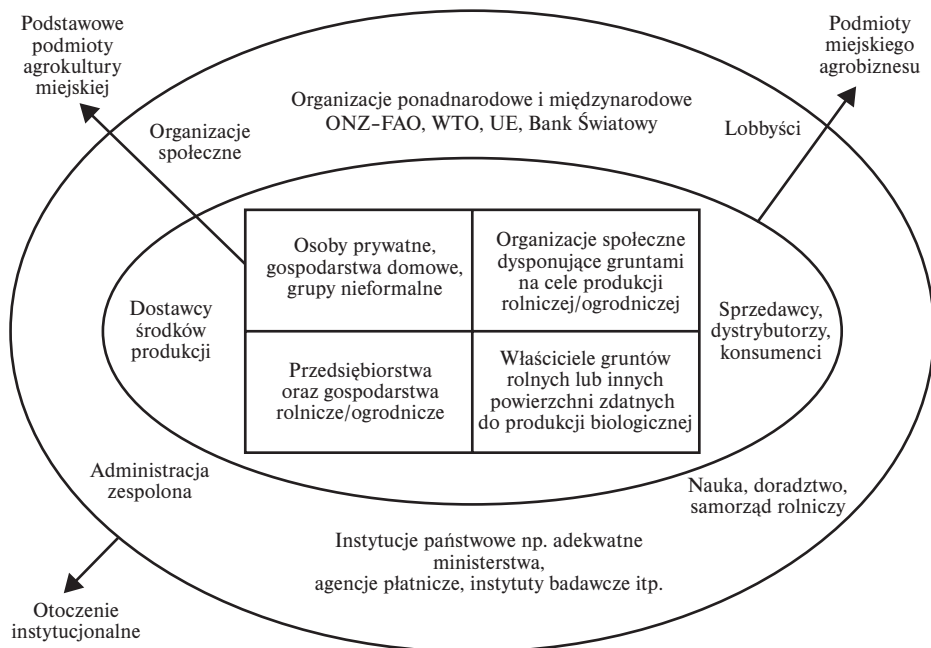
Kompleksowe i szeroko wykorzystywane ujęcie podmiotów miejskiej agrokultury prezentują Oumar Cisse i inni [2005]. Proponują oni wyróżnienie trzech głównych grup jednostek: państwowe, niepaństwowe oraz nieformalne. Pierwsza grupa obejmuje podmioty zaangażowane w kreowanie wspólnotowej, krajowej oraz lokalnej polityki rozwoju miejskiej agrokultury, w tym odpowiednie organy ministerstw ds. rolnictwa, ochrony środowiska, gospodarki, agencje rządowe, jak również samorządy regionalne czy państwowe, instytuty badawcze. Druga grupa, tj. podmioty niepaństwowe, zrzesza jednostki o znaczeniu międzynarodowym (np. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa – FAO) oraz krajowe i lokalne organizacje pozarządowe mające na celu promowanie rozwoju oraz badanie miejskiej agrokultury. Ostatnia grupa, tj. podmioty nieformalne, jest zdecydowanie najszerza i obejmuje:

- producentów rolnych: osoby fizyczne (w tym gospodarstwa domowe), przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolnicze, ogrodnicze, rybne, jednostki utrzymujące zwierzęta. Wymienieni producenci mogą występować zarówno jako indywidualne jednostki jak również tworzyć grupy producenckie, spółdzielnie itp.;
- dostawców środków produkcji, którzy zaopatrują producentów;
- sprzedawców, gospodarstwa domowe, restauratorów, którzy stanowią grupę konsumentów;
- właścicieli ziemi, którzy wpływają na podaż miejskiej ziemi.

Przedstawiona klasyfikacja jest jedną z najszerzych i obejmuje wszystkie podmioty mające pośrednio lub bezpośrednio związek z miejską agrokulturą. Zdaniem autora niniejszego opracowania część wymienionych podmiotów określonych tutaj jako „nieformalne” tworzy raczej miejski agrobiznes, a nie miejską agrokulturę. Oprócz szeroko pojętej produkcji rolniczej wyróżniono bowiem jednostki zaopatrujące rolnictwo, jak również przetwórców i sprzedawców stanowiących odpowiednio pierwsze i trzecie ogniwo agrobiznesu. Pozostałe podmioty, tj. państwowe oraz niepaństwowe, stanowią natomiast instytucjonalne otoczenie miejskiej agrokultury

i agrobiznesu. Wydaje się zatem, iż grupa podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w miejską agrokulturę jest nieco węższa. Główną uwagę należy zwrócić na producentów (rys. 3), tj. osoby prywatne oraz przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolnicze (indywidualne, klasztorne, spółdzielcze) zajmujące się wytwarzaniem produktów żywnościowych i nieżywnościowych (np. kwiaty, surowce do produkcji energii) zarówno komercyjnie, jak i na własne potrzeby. Ponadto bardzo istotnymi podmiotami miejskiej agrokultury są organizacje społeczne, które zajmują się zarządzaniem i udostępnianiem miejskich ogrodów działkowych. W Polsce, w chwili obecnej, zdecydowanie najważniejszą organizacją jest Polski Związek Działkowców (PZD). Oprócz podmiotów sklasyfikowanych powyżej należy wspomnieć również o szeroko pojętej grupie właścicieli gruntów rolnych, którzy mogą decydować o sposobie jej wykorzystania (o ile miejscowy plan zagospodarowania przestrzeni nie został uchwalony) i zarazem jej podażą na cele rolnicze oraz *quasi*-rolnicze. Można tutaj wymienić Agencję Nieruchomości Rolnych, jednostki samorządu terytorialnego, spółdzielnie mieszkaniowe, uczelnie czy szkoły rolnicze.

RYSUNEK 3. Spektrum podmiotów zaangażowanych w miejską agrokulturę i miejski agrobiznes
 FIGURE 3. Spectrum of subjects involved in both urban agriculture and urban agribusiness

Źródło: opracowanie własne.
 Source: own elaboration.

Podmioty sektora zaopatrzenia rolnictwa, jak również przemysł przetwórczy i dystrybutorzy tworzą miejski agrobiznes, a pozostałe jednostki, takie jak chociażby różnorodne instytucje państwowe, ponadnarodowe tworzą instytucjonalne (makro) otoczenie miejskiej agrokultury i agrobiznesu.

Wymiar przedmiotowy – wytwarzane produkty

W miastach produkcja rolnicza, jak również *quasi*-rolnicza może przyjmować różne formy, począwszy od upraw typowo polowych poprzez uprawy na dachach, balkonach, ogrodach działkowych czy wreszcie wewnątrz, będących jeszcze w fazie projektów specjalnie przygotowanych budynków, których przykładem może być pionowe gospodarstwo EDITT Tower, 26-piętrowy wieżowiec w Singapurze. Ponadto w miastach zlokalizowane są również ogrody kwiatowe, oczka wodne, stawy itp. Różnorodność systemów produkcji sprawia, iż na terenach zurbanizowanych wytwarza się bardzo szeroką gamę produktów, które zazwyczaj dzieli się na żywnościowe oraz nieżywnościowe [FAO 2007; Schultz i in. 2013]. Zdecydowanie najszerszą grupą są produkty spożywane przez ludzi lub (oraz) zwierzęta. Należy wymienić tutaj uprawy roślin zbożowych, przemysłowych, warzywa, owoce, zioła aromatyczne i lecznicze (tabela 1). Ponadto miejska agrokultura dostarcza produkty zwierzęce, w tym mięso, mleko, jaja, skóry, ryby, owoce morza, grzyby itp. Oprócz produktów żywnościowych w miastach można znaleźć również uprawy roślin ozdobnych, szkółki drzew, hodowle jedwabników oraz dżdżownic [Mougeot 2000; Boland 2005], a także produkuje się obornik i kompost.

TABELA 1. Wybrane produkty dostarczane przez podmioty miejskiej agrokultury

TABLE 1. Selected products provided by urban agriculturalists

System produkcji	Wytwarzane produkty
Akwakultura	Ryby, owoce morza, wodorosty, woda, produkty na paszę itp.
Ogrodnictwo	Warzywa, owoce, grzyby, rośliny ozdobne, kompost itp.
Uprawy trwałe	Drewno, orzechy, kompost, sadzonki drzew, surowiec energetyczny
Chów i hodowla zwierząt	Mięso, mleko, jaja, skóry, obornik itp.
Uprawa roślin	Zboża, ziemniaki, warzywa, paliwo, słoma itp.
Zieleń miejska	Ochrona różnorodności biologicznej, kształtowanie krajobrazu, ochrona gleb, podnoszenie zdrowotności, miejsce wypoczynku, wartości estetyczne itp.
Pozostałe	Zioła, miód, jedwab, dżdżownice itp.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ghosh [2004].

Source: own elaboration based on Ghosh [2004].

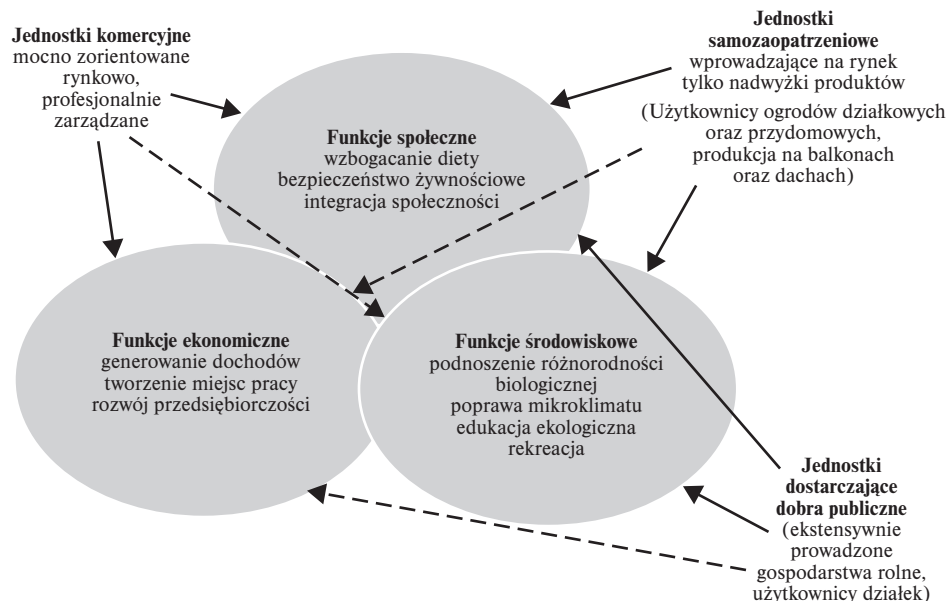
W dyskusjach nad „produktami” miejskiej agrokultury często wyróżnia się dwa rodzaje dóbr: prywatne i publiczne [Dubbeling 2004]. Te pierwsze dotyczą przede wszystkim systemów produkcji, których celem jest wytwarzanie i sprzedaż produktów. Dobra publiczne są dostarczane głównie przez użytkowników ogrodów przydomowych oraz działkowych, produkujących na balkonach, czy np. nieformalne grupy zajmujące się tzw. miejską partyzantką ogrodniczą. Należy jednak podkreślić, iż komercyjne przedsiębiorstwa oraz gospodarstwa rolnicze również przyczyniają się do generowania pozytywnych efektów zewnętrznych. Ekstensywna uprawa gruntów rolnych w miastach sprzyja zachowaniu w dobrym stanie istniejących dóbr publicznych (np. bioróżnorodności, krajobrazu kulturowego), a przede wszystkim kreowaniu nowych wartości, w tym poprawie jakości powietrza atmosferycznego, wód powierzchniowych i gruntowych oraz poprawie jakości gleb [Wagner 2005].

Jak zatem widzimy, miejska agrokultura dostarcza bardzo szeroki wachlarz „produktów”, który zasadniczo (ilościowo) podobny jest do „koszyka dóbr” wytwarzanego

przez tradycyjne wiejskie rolnictwo, rybactwo czy leśnictwo. Różnice występują w strukturze tego koszyka. Miejscy producenci, z jednej strony, koncentrują się na wytwarzaniu produktów praktycznie tylko na własne potrzeby (warzywa, owoce, zioła), a z drugiej – występuje duża grupa bardzo wyspecjalizowanych oraz profesjonalnych producentów zajmujących się często niszowymi produktami. Ważne miejsce zajmuje również wiele „produktów” dostarczanych na rzecz całego społeczeństwa, tj. podnoszenie różnorodności biologicznej, kształtowanie krajobrazu itp.

Wymiar funkcjonalny – świadczenia miejskiej agrokultury

Yves Cabannes [2004] i Marielle Dubbeling [2004] tworząc koncepcję rozwoju miejskiej agrokultury (MA) zwracają uwagę na polityczny i zarazem aplikacyjny wymiar tego pojęcia. Nawiązując do teorii zrównoważonego rozwoju podkreślają, iż MA pełni szereg funkcji, przy czym rozłożenie akcentów ekonomicznych, środowiskowych oraz społecznych jest różne w zależności od typu podmiotu i sposobu zagospodarowania przestrzeni miejskiej (rys. 4). Zdecydowanie inne funkcje pełnią ogrody działkowe, a inne komercyjne gospodarstwa rolne. Te pierwsze pełnią głównie funkcje społeczne (stanowią przestrzeń rekreacyjną oraz wzmacniają więzi społeczne), a komercyjne gospodarstwa (przedsiębiorstwa) rolne poprzez wytwarzanie oraz dystrybucję produktów zmagają się głównie do realizacji funkcji ekonomicznych, a tylko pośrednio środowiskowych i społecznych.

RYSUNEK 4. Funkcje miejskiej agrokultury w zależności od typu podmiotu

FIGURE 4. Functions of urban agriculture depending on the type of subject

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Cabannes [2004] i Dubbeling [2004].

Source: own elaboration based on Cabannes [2004] and Dubbeling [2004].

Miejska agrokultura, pełniąc liczne funkcje środowiskowe, przyczynia się do zwiększania różnorodności biologicznej, poprawy mikroklimatu, a także przeciwdziała degradacji gleb oraz wód. Zlokalizowane na obrzeżach miast tereny rolnicze stanowią bardzo istotne komponenty sieci ekologicznej, a głównie zielonych pierścieni i korytarzy ekologicznych. Utrzymanie i restytucja ekstensywnie użytkowanych gruntów rolnych w obrębie zielonych pierścieni, jako struktur wyłączonych spod dalszej zabudowy, może odgrywać ważną rolę kompozycyjno-strukturotwórczą. Korytarze ekologiczne umożliwiają natomiast przemieszczanie wielu gatunków roślin, zwierząt i grzybów i przez to mają ogromne znaczenie dla funkcjonowania całych ekosystemów [Degórska 2013].

Autorzy omawianej koncepcji podkreślają, iż wiedza na temat poszczególnych podmiotów, a także pełnionych przez nie funkcji może być przydatna w zarządzaniu miastem. W zależności od aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej można podejmować decyzje o wspieraniu rozwoju różnych podmiotów miejskiej agrokultury. Samorząd zaniepokojony rosnącymi cenami żywności, a także pogarszającą się sytuacją ekonomiczną mieszkańców może koncentrować się na wymiarze społecznym (np. wspieranie rozwoju różnych form uprawy warzyw w ogrodach, na balkonach czy dachach). W miastach, gdzie na obrzeżach występują duże zasoby ziemi dobrej jakości można promować rozwój gospodarstw rolnych. Oczywiście pewnym ograniczeniem w produkcji żywności może być duży stopień zanieczyszczenia gleb metalami ciężkimi. Dotyczy to większości gruntów położonych w bliskim sąsiedztwie terenów komunikacyjnych czy zakładów przemysłowych. Niemniej jednak możliwa jest tam uprawa roślin energetycznych czy przemysłowych. Bliskość zakładów produkcyjnych, w tym zakładów energetyki stwarza realne możliwości rozwoju takich upraw [Krzyk i in. 2013]. W sytuacji gdy produkcja rolnicza staje się bardzo uciążliwa dla środowiska można podejmować działania zmierzające do przekwalifikowania komercyjnej wysoko intensywnej produkcji na zrównoważoną i wielofunkcyjną. Tym samym koncepcja ta może zostać wykorzystywana w praktyce planistycznej i przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju miast.

Wymiar dychotomiczny: miejskie *versus* wiejskie

Szereg uwarunkowań historycznych sprawia, iż bardzo często pojęcie miejskości przeciwstawia się wiejskości, jak również miasto wsi. W perspektywie ekonomicznej miasta od zawsze stanowiły główne ośrodki aktywności gospodarczej, skupiając przedsiębiorstwa działające poza sektorem rolniczym [Ziółkowski 1965]. Podobnie na zasadzie opozycyjności wsi i rolnictwa względem miasta tworzono definicje na gruncie socjologii. Maria Hałamska [2011] podkreśla, że „miasto” i „miejskość” podobnie jak „wieś” i „wiejskość” nigdy nie były definiowane samodzielnie lecz zawsze relatywnie – jedno względem drugiego. Pojęcia te definiowano przez podwójną dychotomię, odnoszącą się do sposobu życia (miasto/wieś) oraz sposobu produkcji (przemysł/rolnictwo).

W państwach wysokorozwiniętych ze względu na występujące uwarunkowania polityczne, ekonomiczne czy kulturowe paradygmat *miasto w opozycji do wsi i rolnictwa* stracił na znaczeniu [Maik 1992]. Niemniej jednak miejską agrokulturę wciąż

definiuje się w przeciwieństwie do tradycyjnego wiejskiego rolnictwa. Różnią się one pod względem rodzaju dostarczanych produktów, skali produkcji itp. Przedstawione w tabeli 2 charakterystyki należy jednak postrzegać przez pryzmat „mniej lub bardziej”. Przykładowo na obszarach wiejskich większość prowadzących gospodarstwa otrzymała je od rodziców i można ich uznać za „urodzonych rolników”, natomiast w miastach znacznie częściej można spotkać podmioty, które zaczęły działalność nie mając wcześniej żadnych związków z rolnictwem. Tradycyjne wiejskie gospodarstwo rolne jest mocno związane z ziemią, miejskie natomiast znacznie mniej i nawet gospodaruje bez czynnika ziemi.

TABELA 2. Wybrane różnice między rolnictwem wiejskim a miejską agrokulturą

TABLE 2. Chosen differences between rural and urban agriculture

Wyszczególnienie	Wiejskie rolnictwo	Miejska agrokultura
Rodzaj podmiotów	Bardzo mocno uzależnione od czynnika ziemi	Mniej uzależnione od areалу ziemi
Rodzaj produktu	Głównie rośliny zbożowe, przemysłowe, krowy, owce itp.	Łatwo psujące się produkty, warzywa, drób, grzyby, rośliny ozdobne
Typ rolnika	„Urodzony rolnik”, a nawet „chłop”	Rolnik hobbysta, rolnik przedsiębiorca, rolnik wiejski „wchłonięty przez miasto”
Orientacja rynkowa	Odległe rynki, sprzedaż w większych ilościach, np. za pośrednictwem giełd; niski stopień lokalnego przetwórstwa	Bliskość rynku, duży udział sprzedaży bezpośredniej, większy stopień przetworzenia produktów
Źródło utrzymania rodzin	Rolnictwo jest ważnym źródłem utrzymania rodziny Większe zaangażowanie czasowe	Rolnictwo często stanowi niewielki odsetek dochodów, praca w niepełnym wymiarze

Źródło: opracowanie własne.

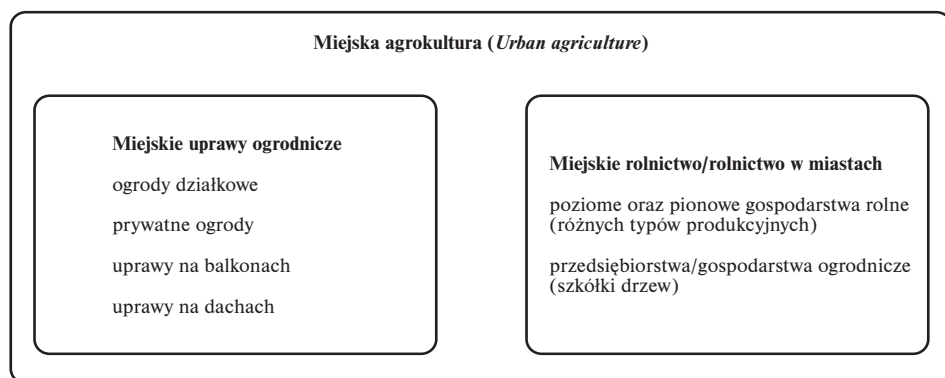
Source: own elaboration.

Należy zauważyć również, iż na obszarach wiejskich większa część mieszkańców niż na terenie miast utrzymuje się z rolnictwa. Inaczej zorganizowane są także rynki zbytu. W miastach producenci w większym stopniu koncentrują się na sprzedaży bezpośredniej, a także przetwórstwie produktów. Mimo wskazanych różnic naukowcy coraz częściej podkreślają, iż nie ma wyraźnej granicy między tym co miejskie, a co wiejskie. Wydaje się również, iż naznaczone granice będą w przyszłości jeszcze bardziej się zacierać, szczególnie w sytuacji nasilania się procesu eksurbanizacji.

KLASYFIKACJA GŁÓWNYCH FORM MIEJSKIEJ AGROKULTURY

Jednym z najważniejszych wyzwań dla badaczy zajmujących się problematyką produkcji rolniczej w miastach jest wypracowanie i uzgodnienie odpowiednich typologii czy form miejskiej agrokultury [Mougeot 2000]. Ma to umożliwić gromadzenie odpowiednich danych oraz dokonywanie analiz porównawczych, a w efekcie stworzenie ścieżek (modeli) rozwojowych. W dyskursie pojawiają się również głosy, iż wypracowanie ogólnościowych typologii jest prawie niemożliwe [Vagneron i in. 2003], bowiem miejscowe uwarunkowania gospodarcze, historyczne, społeczne czy kulturowe są bardzo zróżnicowane. Niemniej jednak, chociażby na gruncie badań prowadzonych przez ONZ-FAO, takie próby są czynione.

Tworząc klasyfikację form miejskiej agrokultury, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na jej podmiotowy (kto „wytwarza”) oraz przedmiotowy (co „wytwarza”) aspekt. Konieczne jest także uwzględnienie innych charakterystyk, tak aby klasyfikacja form miejskiej agrokultury cechowała się spójnością elementów wewnątrz wyodrębnionej klasy. Chodzi o wskazanie w miarę homogenicznych grup producentów realizujących te same cele, wytwarzających jednorodne produkty, charakteryzujących się podobną intensywnością produkcji, profesjonalizmem zarządzania czy typem własności [Schultz i in. 2013]. Wymienione kryteria bardzo często się zazębiają i łączą, co nieco ułatwia ich grupowanie. Na przykład wysokiej intensywności produkcji towarzyszy silne powiązanie z rynkiem oraz profesjonalizm zarządzania. I w drugą stronę – (raczej) ogranicza ona pełnienie funkcji ekologicznych czy społecznych. Uwzględniając powyższe rozważania Frank Lohrberg oraz Axel Timpe [2011] proponują wydzielenie dwóch podstawowych form MA, tj. miejskie rolnictwo oraz miejskie uprawy ogrodnicze (rys. 5). Wskazują, iż formy te są zróżnicowane pod względem celu produkcji (produkcja rynkowa vs samozaopatrzenie), intensywności produkcji (wysoka vs niska), sposobu zarządzania (profesjonalizm vs rekreacja, hobby) czy realizowanych funkcji (ekonomiczne vs społeczne). Podział ten jest szeroko akceptowany i wykorzystywany przez innych naukowców [FAO 2007; Schultz 2013].

RYSUNEK 5. Podstawowe formy miejskiej agrokultury

FIGURE 5. Basic forms of urban agriculture

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Lohrberg, Timpe 2011].

Source: own elaboration based on [Lohrberg, Timpe 2011].

Reasumując należy podkreślić, iż pierwszą i podstawową formę miejskiej agrokultury stanowi miejskie rolnictwo (rolnictwo w miastach), które obejmuje uprawę roślin, a także chów oraz hodowlę zwierząt na terenie miast. Główną cechą rolnictwa miejskiego jest produkcja zorientowana na rynek i przedkładanie celów ekonomicznych nad innymi (tab. 3). Zdecydowanie największą liczebność stanowią tu tradycyjne gospodarstwa rolne o różnych formach własności (gospodarstwa indywidualne, spółdzielnie, spółki prawa handlowego), przy czym pojęcie rolnictwa miejskiego dotyczy będzie również prowadzonych w sposób intensywny plantacji np. ziół w ogrodach, na działkach, dachach itp., a także będących obecnie raczej na etapie wizji pionowych gospodarstw rolnych.

TABELA 3. Najważniejsze charakterystyki poszczególnych form miejskiej agrokultury
 TABLE 3. The most important characteristics of the individual forms of urban agriculture

Wyszczególnienie	Formy miejskiej agrokultury	
	miejskie rolnictwo	miejskie uprawy ogrodnicze
Powiązanie z rynkiem	wysokie	niskie
Intensywność produkcji	wysoka	niska
Profesjonalizm zarządzania	wysoki	niski
Lokalizacja	obrzeża miast	śródmieście, obrzeża miast
Typ własności	prywatna, spółdzielcza	publiczna, prywatna
Pełnione funkcje	ekonomiczne, środowiskowe	społeczne, środowiskowe, ekonomiczne

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

Kolejną formą miejskiej agrokultury są miejskie uprawy ogrodnicze. Wspólną ich cechą jest wytwarzanie produktów żywnościowych, jak też nieżywnościowych (np. kwiaty) głównie na własne potrzeby, a także mało intensywna produkcja. Działalność ta bardzo często ma na celu podnoszenie jakości życia użytkowników działek poprzez spędzanie czasu wolnego na świeżym powietrzu, zawiązywanie kontaktów z innymi użytkownikami oraz wspólne kształtowanie przestrzeni miejskiej. Tym samym miejskie ogrody działkowe pełnią przede wszystkim funkcje pozaekonomiczne, tj. społeczne oraz środowiskowe. W Polsce, jak też w innych krajach Europy, najbardziej popularne są rodzinne ogrody działkowe, które przyjmują różne formy prawne. Do miejskich upraw ogrodniczych należy również zaliczyć ogrody przydomowe (warzywne, owocowe), uprawy na balkonach oraz dachach budynków (np. pomidory, sałaty czy uprawy kwiatów).

Przedstawiona klasyfikacja form miejskiej agrokultury z pewnością nie wyczerpuje tematu i konieczne są dalsze jej podziały czy nawet modyfikacje. Zaprezentowana podbudowa teoretyczna jest próbą porządkowania i opisu spektrum pojęciowego, dlatego może stanowić pewien przyczynek ułatwiający prowadzenie badań empirycznych, w tym weryfikację teorii już w ramach stosunkowo homogenicznych form miejskiej agrokultury.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Zarówno w Polsce, jak i Europie problematyka miejskiej agrokultury jest stosunkowo mało rozpoznana, również niewielkie jest jej znaczenie w zarządzaniu współczesnym miastem.

Trudno bowiem wspierać rozwój miejskiego rolnictwa czy miejskich upraw ogrodniczych, gdy nieznaną jest istota i skala tej działalności, a szczególnie wpływ upraw rolniczych na funkcjonowanie i wygląd miasta. Występujące w Polsce nasilone zjawiska nadmiernego poszerzania granic miast sprawiły, iż w granicach administracyjnych miast znalazły się bardzo duże areale użytków rolnych, które często zajmują większe powierzchnie niż grunty zabudowane. Konieczne jest zatem podjęcie stosownych badań oraz wskazanie możliwych ścieżek rozwoju czy też podtrzymania miejskiej agrokultury. Pierwszym krokiem jest jednak wypracowanie odpowiedniego aparatu badawczego, w tym przedstawienie podbudowy teoretycznej.

W literaturze przedmiotu, a przede wszystkim w pozycjach anglojęzycznych występuje mnogość koncepcji definiowania pojęcia miejskiej agrokultury, przy czym większość analiz dotyczy rolnictwa i miejskiej produkcji żywności w krajach rozwijających się. Ponadto autorzy bardzo często omawiają tylko wybrane aspekty oraz wymiary badanego zjawiska. Przeprowadzone studia literatury wykazały, iż koncepcje definicji i delimitacji miejskiej agrokultury są zmienne w czasie i zróżnicowane w przestrzeni. Właściwa operacjonalizacja analizowanego pojęcia możliwa jest zatem tylko pod warunkiem uwzględnienia uwarunkowań społeczno-gospodarczych, politycznych oraz kulturowych występujących w danym kraju. W warunkach polskich i zapewne również krajów Europy Środkowej miejska agrokultura dotyczy wszelkich aktywności, które koncentrują się na produkcji biologicznej zarówno na cele żywnościowe, w tym uprawie roślin, chowie i hodowli zwierząt, jak również nieżywnościowe (np. hodowla dżdżownic, uprawy energetyczne). Głównymi aktorami miejskiej agrokultury są producenci rolni, tj. użytkownicy gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych, jak również osoby i organizacje zajmujące się uprawą ogrodów działkowych czy udostępnianiem ich na cele produkcji biologicznej. Bardzo duże zróżnicowanie i odmienne cele poszczególnych podmiotów miejskiej agrokultury sprawiają, iż dostarcza ona szeroki wachlarz produktów, które najogólniej można podzielić na dobra prywatne i publiczne. Tym samym należy podkreślić, iż prowadzona w miastach produkcja biologiczna pełni wiele funkcji, w tym ekonomiczne, środowiskowe i społeczne, wpisując się w koncepcję zrównoważonego rozwoju miast. Jednym z najważniejszych problemów delimitacyjnych poruszanych przez wszystkich badaczy w dalszym ciągu pozostaje operacjonalizacja przestrzennego aspektu miejskiej agrokultury. Należy podkreślić, iż miejska agrokultura wykorzystuje (miejskie) zasoby czynników produkcji i wytwarza produkty/świadczy różnorodne usługi przede wszystkim dla mieszkańców miast. Względy praktyczne, w tym możliwość wykorzystania wyników badań w zarządzaniu konkretną jednostką samorządu terytorialnego, a także dostęp do danych statystyki masowej skłaniają do przyjęcia założenia, iż główny trzon miejskiej agrokultury powinien być wyznaczony przez granice miasta, a strefa podmiejska, jako jej przedłużenie, powinna natomiast być delimitowana na poziomie gmin, jako spójna pod względem przestrzennym strefa oddziaływania miasta, charakteryzująca się istnieniem powiązań funkcjonalnych oraz zaawansowaniem procesów urbanizacyjnych, upodabniających daną jednostkę pod pewnymi względami do głównego miasta

Duże zróżnicowanie miejskich systemów produkcji biologicznej wręcz wymusza dokonanie jej klasyfikacji i wyodrębnienie względnie homogenicznych form miejskiej agrokultury. W opracowaniu zdecydowano się wykorzystać głównie podmiotowy i przedmiotowy wymiar omawianego pojęcia. Proponuje się zatem wyodrębnienie dwóch podstawowych form agrokultury: miejskie rolnictwo oraz miejskie uprawy ogrodnicze. Różnią się one między sobą pod względem pełnionych funkcji, orientacji rynkowej oraz wielu innych cech, a jednocześnie są dość jednorodne wewnętrznie i skupiają szereg podmiotów o podobnych charakterystykach. Klasyfikacja ta ma na celu usprawnienie analiz empirycznych, weryfikację aparatu pojęciowego oraz pełną ocenę znaczenia miejskiej agrokultury we współczesnych miastach.

BIBLIOGRAFIA

- Ackerman K., 2012: *The Potential for Urban Agriculture in New York City. Growing Capacity, Food Security, & Green Infrastructure*. Columbia University, Columbia.
- Abdalla, I.F., 2012: *Socioeconomic Aspects of Urban and Peri-urban Agriculture: A Diagnostic Study in Khartoum, Sudan*. Kassel University Press, Kassel.
- Bański J., 2008: Strefa podmiejska – już nie miasto, jeszcze nie wieś. [w:] *Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, A. Jezierska-Thoele, L. Kozłowski (red.). Wydaw. Nauk. UMK Toruń, s. 29–43.
- Boland J., 2005: *Urban agriculture: Growing vegetables in cities*. Agromisa Foundation, Wageningen.
- Bożętka B., 2008: Systemy zieleni miejskiej w Polsce – ewolucja i problemy kształtowania. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, tom XXII, s. 49–63.
- Böhm A., 1999: Stan zasobów przyrody, [w:] *Raport o stanie środowiska miasta Krakowa w latach 1994–1999*. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Kraków.
- Cabannes Y., 2004: *Public financing and investments for urban agriculture*. Center for Urban Development Studies: Cambridge.
- Cieślak I., 2006: Identyfikacja układu terenów otwartych w mieście Olsztynie. *Acta Sci. Pol., Administratio Locorum* 5 (1–2), s. 17–24.
- Cruz M.C., Medina R.S., 2003: *Agriculture in the city. A Key to Sustainability in Havana, Cuba*. Ian Randle Publishers, Kingston.
- Degórska B., 2013: Koncepcja kształtowania struktury przestrzennej sieci ekologicznej Krakowa. [w:] *Środowisko przyrodnicze Krakowa. Zasoby – Ochrona – Kształtowanie* B. Degórska, M. Baścik (red.). Wydawnictwo Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Urząd Miasta Krakowa, Katedra Gospodarki Przestrzennej i Nauk o Środowisku Przyrodniczym Wydziału Geodezji i Kartografii PW, s. 251–262.
- Cissé O., Ndeye F., Moussa S., 2005: Institutional and legal aspects of urban agriculture in French speaking West Africa: from marginalization to legitimization. *Environment and Urbanization* nr 17, s. 143–154.
- Drechsel P., Graefe S., Sonou M., Cofie O.O., 2005: *Informal irrigation in urban West Africa*. IWMI Research Report, no. 102. (dostęp z dnia 19.09.2013 r. <http://www.ruaf.org/sites/default/files/Drechsel.pdf>)
- Dubbeling M., 2004: *Optimizing use of vacant space for urban agriculture through participatory planning processes*. Paper presented at Workshop on IDRC-Supported Initiatives on Urban Agriculture and Food Security, Ryerson University, Toronto.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2007: *Profitability and sustainability of Urban and peri-urban agriculture*. Wydawnictwo FAO, Rzym.
- Fox-Kämper R., 2012: *Urbane Landwirtschaft und urbanes Gärtnern. Zwischen Visionen und kommunaler Praxis*. IFPRA 2012 Basel. (dostęp 19.09.2013 r. <http://www.ifpra2012.bs.ch/fox-kaemper.pdf>)
- Gebhardt B., 2012: Akzeptanz und Erfolg kleinräumiger Systeme der Lebensmittelversorgung im urbanen Umfeld am Beispiel Stuttgart – Empirische Untersuchungen von Verbrauchern und Unternehmen. *Working Paper* nr 22. Institute of Agricultural Policy and Markets Universität Hohenheim, Hohenheim.
- Ghosh S., 2004: Food Production in Cities. *Acta Horticulturae*, nr 643, s. 233–240.
- Giecwicz J., 2005: Obszary rolne jako czynnik przyrodniczej rewitalizacji miasta. *Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr.* – OL PAN, s. 128–134.
- Halamska M., 2011: Wiejskość jako kategoria socjologiczna. *Wies i Rolnictwo*, nr 1/2011, s.37–55.
- Krzyk P., Tokarczuk T., Heczko-Hyłowa E., Ziobrowski Z., 2013: *Obszary rolne jako element struktury przestrzennej miast – problemy planistyczne*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Lohrberg F., Timpe A., 2011: Urbane Agrikultur – Neue Formen der Primärproduktion in der Stadt. *Planerin Fachzeitschrift für Stadt-, Regional und Landesplanung* nr 5, s. 35–37, Berlin.
- Lohrberg F., Timpe A., 2012: *COST Action Urban Agriculture Europe: Documentation 1st Working Group Meeting*. RWTH Aachen University, Aachen (dostęp 20.09.2013 r. http://www.urbanagricultureeurope.la.rwth-aachen.de/files/cost_uae_aachen.pdf)

- Maik W., 1992: *Podstawy geografii miast*. Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Mougeot L.J.A., 2000: Urban Agriculture: definition, presence, potential and risks. [w:] *Growing Cities, growing food: urban agriculture on the policy agenda. A reader on Urban agriculture*, N. Bakker et al. (red.). German Foundation for International Development (DSE), Feldafing.
- Mougeot L.J.A., 2006: *Growing Better Cities: Urban Agriculture for Sustainable Development*. International Development Research Centre. Ottawa.
- MBWSV NRW, 2013: *Urbanes Grün in der integrierten Stadtentwicklung Strategien, Projekte, Instrumente*. Herausgeber: Ministeriums für Bauen, Wohnen, Stadtentwicklung und Verkehr des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf.
- Nowak-Rząsa M., 2011: Przemiany terenów zieleni miejskiej Olsztyna, Kwartalnik *Architektura Krajobrazu* nr 4/2011, str. 39–43.
- Nurzyńska I., Drygas M., 2011: *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. Warszawa.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U. z 2004 r., Nr 92, poz. 880.
- Palej A. 2010: Farmy miejskie – przedsięwzięcia wspomagające strategie zrównoważonego rozwoju miast. *Czasopismo techniczne*, z. 14, s. 39–44.. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Schulz K., Weith Th., Bokelmann W., Petzke N., 2013: *Urbane Landwirtschaft und „Green Production” als Teil eines nachhaltigen Landmanagements*. Leibniz-Zentrum für Agrarlandschaftsforschung (ZALF), Müncheberg.
- Smogorzewski J., 1974: *System terenów otwartych jako element konstrukcji miasta*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa
- Sroka W., 2013: Rolnictwo i gospodarstwa rolne w miastach – znaczenie i zakres zjawiska. *Roczniki Naukowe SERiA*, tom XV z. 3, s. 317–322.
- Sutkowska E., 2006: Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych II/2006*, Lublin, s. 184–192.
- Sutkowska-Suchacka E., 2007: Koncepcja budowy sieci przestrzeni publicznej w systemie zieleni miejskiej Szczecina – jako przykład badań krajobrazowo-urbanistycznych. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, nr 104, zeszyt 5, s. 94–96
- Steinbuch L., 2012: *Nahrungsmittelproduktion in der Stadt. Konzepte für Stuttgart*. Universität Stuttgart, Stuttgart.
- Szymańska D., Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., 2006: Zmiany powierzchni i gęstości zaludnienia miast Polski w latach 1960–2003. [w:] J. Słodczyk, E. Szafranek (red.) *Kierunki przekształceń struktury gospodarczej i społecznej miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego Opole, s 341–353.
- Wagner K., 2005: Funktionen der Landwirtschaft in stadtnahen Grünstrukturen: EU-COST Aktion C11 *Greenstructure and urban planning* (No. 19), AWI Bundesanstalt für Agrarwirtschaft, Wien.
- Wojewodziec T., Musiał W., 2003: Obszary wiejskie województwa małopolskiego – kryteria delimitacji i ich skutki. [w:] *Funkcje obszarów wiejskich w dobie transformacji gospodarki Polski*, E. Pałka (red.). Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach, s. 75–78.
- Vagneron I., Pagčs J. & Moustier P., 2003: *Economic appraisal of profitability and sustainability of peri-urban agriculture in Bangkok*. FAO, Rzym.
- Ziółkowski J., 1965: *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa s. 124–156.

THE DEFINITION AND FORMS OF URBAN AGRICULTURE – A STARTING POINT FOR DELIBERATION

Abstract: This article begins to address a new concept of urban agriculture that has appeared in Polish agricultural economics literature. The main aim is to work out a definition of agriculture in urban areas, what causes its use and to put forward the main forms of urban agriculture. Not only does this study contain research conducted by scientists from various countries, but it also proposes a definition of urban agriculture appropriate to Polish socio-economic conditions. The most important subjects of urban agriculture have been described, namely, its products and the realization of its functions. Two distinct forms of urban agriculture, urban agriculture and urban horticultural crops, have been defined.

Key words: urban agriculture, definition, typology